

РЕЦЕНЗІЯ

офіційного рецензента доктора історичних наук, професора, професора кафедри історії України та правознавства Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка
Стецика Юрія Орестовича
на дисертаційне дослідження Щербана Тараса Йосиповича
«Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію»,
поданої на здобуття наукового ступеня доктора філософії в галузі знань 03 «Гуманітарні науки» за спеціальністю 032 «Історія та археологія»

Рецензована дисертаційна праця присвячена актуальним питанням дослідження історії польських наукових часописів у Галичині та визначення їхнього внеску у розвиток польської історіографії. В сучасних умовах розвитку професійних пресових видань постає необхідність у врахуванні організаційного та методологічного досвіду попередніх поколінь. Вартує звернути увагу на наукові здобутки галицьких істориків другої половини XIX – початку XX ст., щоб продовжити та доповнити проведені ними історичні дослідження. Тож обрана тематика не втрачає своєї актуальності для подальшого розвитку сучасної історичної науки.

Структура роботи логічна і послідовна. Виклад матеріалу представлено у проблемно-хронологічній послідовності. Здобувач виокремив основні три етапи інституційного становлення та розбудови часопису: 1) підготовчий етап – 1850-1873 рр.; 2) утворення часопису та редакторська праця В. Лозинського – 1873 – 1883 рр.; 3) редакторські новації А. Креховецького – 1883-1919 рр. Окрім інституційного розвитку, дисертант, на наш погляд, вдало класифікував дописувачів на три категорії: 1) історики із професійного середовища; 2) історики непрофесіонали; 2) історики напівпрофесіонали. Щоправда, дискусійним залишається питання кого відносити до напівпрофесіоналів.

У першому розділі представлено історіографічний і джерелознавчий огляди та методологічні засади проведеного дослідження. Історіографічний аналіз охоплює огляд праць із часу появи часопису до наших днів. Для кращого розуміння основних тенденцій та досягнень у вивченні діяльності часопису виокремлено основні періоди історіографічного процесу: 1) 1873 – 1939 рр. – від

початку заснування часопису до початку Другої світової війни; 2) 1945 – 1990 рр. – від завершення війни до розпаду країн соціалістичного табору; 3) 1990 – 2024 рр. – від утворення незалежних держав і до сьогодення. На основі опрацьованого здобувач виокремив для кожного історіографічного періоду основні напрямки вивчення діяльності часопису: 1) публікації про часопис відзначаються високою інформативністю та суб'єктивністю в оцінках його діяльності. Праці подають унікальні, ніде більше не повторювані відомості про функціонування часопису, його авторського та редакційного колективів; 2) професіоналізацією студій над польською пресою і особливою увагою до наукових часописів. Попри те, що їхнє вивчення більшою мірою мало пресоознавчий характер, саме у цей час формується розуміння наукових видань як невід'ємної складової загального інтелектуального розвитку епохи; 3) зростання інтересу до історії наукового часописання, коли дослідження набули системності й організованості. З'являлися нові напрями студій: діяльності видання спершу у контексті львівського історіографічного середовища, загальної історії часописання, а згодом і як окремого феномена. Вивчення різних питань діяльності часопису – від передісторії його створення до специфіки історіографічного наповнення, коли почали заповнювати лакуни у його історії та було сформовано потребу комплексного дослідження діяльності часопису на тлі розвитку польської історіографії останньої третини XIX – першого двадцятиліття XX ст.

При розгляді джерельної бази дослідження враховано особливості досліджуваного об'єкта. В основу класифікації покладено методику системно-структурного аналізу та виокремлено три групи інформаційних джерел: 1) публікації на сторінках часописів; 2) матеріали про історію діяльності видання; 3) матеріали історико-культурного контексту епохи кінця XIX – початку XX ст. Відзначимо, що здобувач для проведення дослідження використав не тільки опубліковані матеріали, але йому вдалося віднайти рукописи листування наукових редакторів часопису із авторами, які збереглися у фондових збірках наукових бібліотек та архівів.

Назагал, відзначимо, що дисертанту вдалося залучити до вивчення окресленої проблематики публікації львівської преси присвяченні ювілейним подіям у житті наукових редакторів В. Лозинського і А. Креховецького. Також їхню діяльність розкрито крізь призму листування з такими провідними польськими літераторами та публіцистами як Г. Сенкевич та Ф. Равіта-Гавронський.

Для проведення дослідження залучено новітні наукові методологічні концепції, які охоплюють соціокогнітивний підхід в осягненні проблематики історіографічного характеру, відповідно до якого чинники впливу розділяються на внутрішні (інтерналістські) та зовнішні (екстерналістські). Перші охоплюють історію ідей (концепції), другі – соціальні фактори (контексти). Використано теоретичну модель культурно-інтелектуальної історії. Застосовано персоналістичний підхід у вивченні історіографічної реальності. Залучено сучасні підходи до вивчення часописів як засобів наукової комунікації, дискусійних площадок та як рупору голошення нових ідей. Здобувач лаконічно та змістовно окреслив основні терміни та поняття, якими оперує у дослідженні: *науковий часопис, наукова комунікація, класифікація істориків (професіонал, напівпрофесіонал, аматор), історичне середовище, історіографічний факт, історіографічний образ.*

У другому розділі розглянуто основні етапи формування і розвитку часопису, визначено провідні напрямки його діяльності. Докладно розглянуто передісторію утворення цього криптоісторичного часопису, яку дисертант виводить із додатків (тижневого, згодом місячного) до урядової «Gazety Lwowskiej», де публікувалися наукові здобутки і літературні новинки. Відзначено, що первинно вони зародилися як статистично-краєзнавчі вісники, але швидко переросли ці межі.

Акцент зроблено на огляді редакторської політики В. Лозинського, яка полягала у пошуку балансу між популярністю та науковістю публікованих у виданні матеріалів. У цьому найважливішим було сформувати авторський колектив часопису та максимально широко окреслити тематику видання, що

охоплювала основні вияви польського інтелектуального життя галицького краю: історію, культуру, літературу, науку, мистецтво

Із появою у 80-их рр. XIX ст. більшої кількості наукових товариств та видавничих проєктів, «PNL» ставало все важке конкурувати із ними. Відтак цей науковий історико-літературний часопис втрачає позиції єдиного провідника польської культури в Галичині і повертається до статусу регіонального просвітницького видання.

У третьому розділі дисертаційної роботи розглянуто професійні історичні дослідження, що публікувалися на сторінках часопису. Розглянуто сприятливі суспільно-політичні обставини для розвитку польської історичної науки (як в академічних, так і не академічних осередках) в Галичині у 70-80-их рр. XIX ст. Здобувач не замовчує проблеми полонізації галицького краю. Простежує роль часопису як провідного органу нового наукового напрямку – позитивізму у тогочасній польській історіографії. Розкрито взаємозв'язок львівської та краківської наукових шкіл із дослідження польської історії. Відзначено, що часопис був оборонцем польської культури і його редактори практично не співпрацювали із українськими дослідниками старовини. Зауважено постійну роботу редакторів видання над його архітектонікою. Вказано, що наявність на сторінках «PNL» праць методологічного характеру та рецензійних оглядів підносило його фаховий рівень. Підкреслено, що наукові дослідження видання відповідали стандартам позитивістичної методології, що у 70-80-х рр. XIX ст. допіру заходила у польську історичну науку. Сформульовано тезу про те, що часопис слугував своєрідним майданчиком для презентації здобутків «львівської історико-дидактичної школи Ксаверія Ліске». Визначено тематичні домінанти публікацій часопису на історичну тематику.

Простежено еволюцію редакційної політики: від наукового історіоцентризму (70-80-ті роки XX ст.) до популярного белетризму (кінець XIX – перші десятиліття XX ст.). Відзначено, що в умовах повоєнного перестрою Європи та утворення Другої Речі Посполитої, часопис втратив актуальність та припинив своє функціонування.

У чвертому розділі розглянуто шляхи популяризації результатів історичних наукових досліджень на шпальтах часопису. Здобувач, встановив, що однією із форм популяризації історії було залучення аматорів до пізнання минулого. Проаналізовано біографічні відомості та творчу спадщину авторів, які активно співпрацювали із виданням і яких дослідник відносить до істориків-аматорів наповнювали історичну науку джерельним матеріалом, створюючи базу для прийдешніх наукових студій, зокрема нових напрямків, які ще не визнавалися тогочасною офіційною польською історіографією. Не можна не погодитися із синтезом автора, що зростання чисельності науково-популярних і історико-літературних праць сприяло відновленню і піднесенню культури історичної пам'яті польського народу, який переживав період бездержавності.

У загальних висновках лаконічно та змістовно відображені основні результати наукового дослідження, які узгоджуються із окресленою метою та завданнями рецензованої роботи. Зупинимоя на огляді найосновніших їхніх положень. Окреслено три періоди вивчення діяльності часопису із встановлення провідних особливостей кожного із них. Подано класифікацію джерельної інформації про часопис за трьома критеріями: походження, зміст, характер. Встановлено значення наукової періодики як важливої комунікаційної складової історіографічного процесу. Виокремлено та проаналізовано два періоди видання часопису, які були пов'язані із працею двох його редакторів: В. Лозинського та А. Креховецького. Простежено зв'язок із мінливими суспільно-політичними подіями життя галицького краю та формуванням професійного історіографічного середовища і започаткування часопису — як засобу поширення інформації про розвиток польської культури. Розглянуто часопис як платформу для наукових студій та популяризації історії. Проаналізовано авторське коло часопису та встановлено перевагу представників львівського історіографічного середовища на краківським та варшавським науковими осередками. Зафіксовано розвиток ідей позитивізму на сторінках видання. Визначено перспективні напрямки подальших наукових досліджень: 1) опрацювання матеріалів додатків

до «Gazety Lwowskiej»; 2) вивчення публікацій часопису, які пов'язані з історією культури, освіти та шкільництва.

Список джерел та літератури структурований відповідно до академічних вимог. Наукову вартість дослідження вбачаємо у використанні неопублікованих архівних матеріалів, розміщених у ЦДІАЛ України ф.58 (Комітет зі спорудження пам'ятника Адаму Міцкевичу у Львові» (1897-1904); ф.135 (Лозинський Владислав (1843-1913), історик культури й мистецтва, письменник, журналіст і публіцист); ф.482 (Адміністрація газети «Gazeta Lwowska», м. Львів, 1811-1939), а також фондів Biblioteki Jagiellońskiej w Krakowie; Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu.

До опублікованих джерел раціонально віднесено значний масив виданих на сторінках часопису «PNL» статей, рецензій, полемік та різного роду матеріалів на історичну тематику, які згруповані до досить розлогого бібліографічного опису (261 позиція). Третій блок списку літератури складають дослідження польських та українських дослідників про видавничу працю часопису. Відзначимо, що здобувач окремо згрупував опубліковані мемуари, спогади, щоденники, епістолярії, що полегшує роботу у їх віднайдені та опрацюванні. Приділено належну увагу вивченню дисертаційних досліджень українських істориків, які дотично торкалися розглядуваної проблематики. До написання роботи залучено бібліографічні описи публікацій на сторінках часопису та дотичних до нього пресових видань, які укладалися в різний час бібліографами і слугували орієнтиром для здобувача. Для реконструкції біографічних відомостей редакторів та авторів часопису дисертант залучив провідні польськомовні словники та енциклопедичні довідники.

Вважаємо, що візитівкою рецензованої роботи є її додатки, які вдало структуровані і виглядають досить репрезентативно: реєстр авторів часопису; їхні просопографічні характеристики (вік, соціальне, регіональне та професійне походження) за двома хронологічними періодами розвитку видання: 1) 1873 – 1883 рр.; 2) 1883 – 1919 рр.

Попри загальні позитивні враження від рецензованої роботи, розглядувана праця не позбавлена і певних недоліків, які загалом не применшують її рівня

науковості, а врахування їх тільки вдосконалисть рукописний текст дисертаційного дослідження:

1. Змальовуючи образ видання «PNL» ви говорите про те, що він мав криптоісторичний характер, проте у термінологічному блоці не утруднюєте себе поясненням цього поняття, який, на нашу думку, не має однозначного трактування.

2. У другому підрозділі представлення історії часопису відбувається крізь призму діяльності головних редакторів, проте впадає у вічі відсутність єдиної схеми подачі матеріалу. У першому підрозділі більший акцент зроблено на редакторській діяльності Владислава Лозинського, а у другому ми бачимо значний сюжет, присвячений літературній творчості Адама Креховецького.

3. У першому підрозділі третього розділу Ви робите дуже сміливе припущення про появу у Галичині позитивізму, більш ніж на десяток років швидше за знамениту публікацію Людвіком Повідаєм у «Dzienniku Literackim» у 1864 р. позитивістичного маніфесту «Поляки та індіанці» про перехід до «органічної праці». Поясніть на чому базуються Ваші твердження.

4. У другому підрозділі третього розділу Ви торкаєтеся питання взаємодії видання з краківською історичною школою, але не згадуєте про її антагоніста – варшавську школу.

5. У четвертому підрозділі, присвяченому темі популяризації історії на сторінках видання, ви згадуєте Францішека Равіту-Гавронського, чие трактування українського минулого було, м'яко кажучи, доволі специфічним. Чи можна вважати його оцінки офіційною позицією видання, чи лише якимсь приватним баченням? Обґрунтуйте свою позицію.

Рецензована дисертаційна робота є самостійним науковим дослідженням актуальної проблеми і має теоретичну значущість та практичну цінність для історичної науки. Вважасмо, що дослідження Щербана Тараса Йосиповича на тему «Часопис «Przewodnik Naukowy i Literacki»: персоналії, проблематика, внесок у польську історіографію», подане на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» за своєю актуальністю, теоретичним рівнем, науковою новизною та практичним

значенням відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року та вимогам затвердженого постановою Кабінету Міністрів України «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Щербан Тарас Йосипович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 «Історія та археологія» з галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

РЕЦЕНЗЕНТ:

доктор історичних наук, професор,
професор кафедри історії України та
правознавства Дрогобицького державного
педагогічного університету
імені Івана Франка



Юрій СТЕЦИК

